

УДК 159.9

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОБУМОВЛЕНИХ АКЦЕНТУАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ У ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ

Михлюк Е.І., викладач
кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національний університет цивільного захисту України

У статті представлені особливості формування й прояву акцентуацій особистості рятувальників і інспекторів на різних етапах професійного розвитку. Доведено, що на формування професійно обумовлених акцентуацій особистості впливають умови діяльності й стаж роботи. Сензитивними періодами розвитку професійно обумовлених акцентуацій є кризи професійного становлення особистості.

Ключові слова: професійно обумовлені акцентуації особистості, професійна діяльність, кризи професійного становлення.

В статье представлены особенности формирования и проявления акцентуаций личности спасателей и инспекторов на разных этапах профессионального развития. Показано, что на формирование профессионально обусловленных акцентуаций личности влияют условия деятельности и стаж работы. Сензитивными периодами образования профессионально обусловленных акцентуаций являются кризисы профессионального становления личности.

Ключевые слова: профессионально обусловленные акцентуации личности, профессиональная деятельность, кризисы профессионального становления.

Myhlyuk E.I. FORMATION OF PROFESSIONAL CAUSED ACCENTUATION OF PERSONALITY RESCUERS DURING PROFESSIOGENESIS

The article presents the features of the formation and manifestation of personality accentuation rescuers and inspectors at different stages of professional development. Shown, that the formation of professionally caused accentuation of personality affect the conditions of work and length of service. Sensitive periods of formation of professionally conditioned accentuations are crises of professional formation of the personality.

Key words: professionally conditioned accentuations of personality, professional activity, crises of professional formation.

Постановка проблеми. Екстремальний характер професійної діяльності працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС України) визначає високий рівень розвитку у них психічної дезадаптації та стресових станів. Такі негативні впливи нерідко стають причиною зривів у професійній діяльності, зниження працездатності, виникнення міжособистісних конфліктів, порушень дисципліни, інших негативних явищ, які в результаті можуть призвести до виникнення професійних деструкцій.

Професійна діяльність неминує супроводжується змінами у структурі особистості рятувальника: з одного боку, відбувається посилення й інтенсивний розвиток якостей, які сприяють успішному здійсненню діяльності, а з іншого – зміна і навіть руйнування структур, що беруть участь в цьому процесі. Професійні зміни, які порушують цілісність особистості, знижують адаптивність і продуктивність її діяльності, є негативними та розглядаються як професійні акцентуації рис характеру.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення проявів акцентуацій

рис характеру в процесі професіоналізації працівників ДСНС і факторів, що детермінують їх розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За даними численних досліджень сензитивними періодами утворення професійних деструкцій, до яких відносяться і професійно обумовлені акцентуації, є кризи професійного становлення особистості [4; 6]. Непродуктивний вихід з кризи спотворює професійну спрямованість, сприяє виникненню негативної професійної позиції, знижує професійну активність. Причиною формування професійних акцентуацій є, зокрема, адаптація до нової професійної діяльності. За умови успішної адаптації спостерігається тенденція до компенсації акцентуацій, а професійна дезадаптація значно посилює рівень їх вираженості і призводить до професійної деструкції особистості [2; 3].

Професійно обумовлені акцентуації впливають на професійно значущі орієнтири: професіоналізм, системний, діяльнісний підхід, характер взаємодії суб'єктів діяльності, планування та відбиваються на продуктивності і результатах праці.

Таким чином, в несприятливих професійних ситуаціях, обтяжених зниженими адаптаційними можливостями, проявляються акцентуації рис характеру. При тривалому впливі одних і тих же негативних факторів професійно обумовлені акцентуації сприяють розвитку інших професійних деформацій особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мета дослідження полягає у встановленні професійно обумовлених акцентуацій, розвиток яких ініціюється особливостями професійної діяльності в екстремальних умовах. Виходячи з мети дослідження, ми діагностували характерологічні особливості курсантів 2 курсу факультету цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України, які навчаються за спеціалізаціями: «начальник караулу пожежно-рятувальної частини» (1 група) і «державний інспектор з нагляду за станом пожежної і техногенної безпеки» (2 група). На даному етапі професіогенеза курсанти переживають кризу навчально-професійної орієнтації. Психодіагностика проводилася за допомогою методики ММРІ і опитувальника Леонгарда-Шмішека. Отримані результати відображені в таблицях 1 і 2.

Представлені результати показують, що у досліджуваних 1 групи найбільш виражені показники за шкалами: мужність/жіночість (Mf), гіпоманія (Ma), психопатія (Pd). У досліджуваних 2 групи більшою мірою виражені показники за шкалами: гіпоманія (Ma), параноя (Pa). Отримані значущі відмінності між показниками досліджуваних груп за шкалою Mf на рівні $p \leq 0,01$ за критерієм Стюдента вказують на те, що курсанти 1 групи в більшій мірі мають домінантність, схильність до суперництва в міжособистісних відносинах, прагнуть дотримуватися мужнього стилю життя, який характеризується демонстрацією сили, витривалістю, зневагою до дрібниць. Таким чином, ми констатуємо, що на даному етапі професійного розвитку характерологічні особливості особистості курсантів з різною спеціалізацією істотно не розрізняються.

Результати діагностики акцентуацій особистості показують (Табл.2), що у досліджуваних 1 групи найбільш вираженими характерологічними рисами є збудливість і гіпертимність – ці риси досягають рівня акцентуованості. У середньому ступені виражені дистимність, застрявання, циклотимність і демонстративність.

Таблиця 1

Показники базисних шкал ММРІ у курсантів 1 і 2 груп (Т-бали)

Шкали	1 група	2 група	T	p
Hs	42,6±8,4	44,9±6,2	0,40	–
D	33,1±5,9	37,4±6,1	0,75	–
Hu	38,3±4,7	41,5±6,6	0,56	–
Pd	53,1±10,2	45,8±9,5	1,28	–
Mf	29,3±2,4	42,0±10,8	2,50	0,01
Pa	45,7±6,3	51,3±7,8	0,98	–
Pt	31,6±5,6	35,9±7,1	0,75	–
Sc	33,0±4,3	36,9±5,7	0,68	–
Ma	58,2±8,8	61,4±10,2	0,56	–
Si	42,5±14,3	49,2±11,5	0,58	–

Таблиця 2

Показники акцентуацій характеру курсантів 1 і 2 груп (бали)

Типи акцентуацій	1 група	2 група	t	p
Гіпертимний	13,3±2,5	14,6±3,1	0,68	–
Застрагаючий	10,4±2,1	12,7±2,2	1,21	–
Емотивний	5,6±1,4	8,5±1,9	1,52	–
Педантичний	7,7±1,8	5,3±1,3	1,26	–
Тривожний	7,9±1,5	6,8±1,7	0,58	–
Циклоїдний	10,2±2,3	11,3±2,7	0,59	–
Демонстративний	9,4±1,7	13,6±3,1	2,22	0,05
Збудливий	14,6±2,6	10,2±1,7	2,31	0,05
Дистимний	10,5±3,1	9,5±1,3	0,53	–
Екзальтований	5,8±1,3	6,3±1,2	0,26	–

У досліджуваних 2 групи рівня акцентуації досягають гіпертимність, демонстративність і застрявання. На середньому рівні представлені циклотимічність, збудливість, дистимність і емотивність. Демонстративність більшою мірою притаманна майбутнім інспекторам, а збудливість – начальникам караулу.

Таким чином, дослідження акцентуацій характеру у курсантів з різною спеціалізацією показало, що існують певні характерологічні особливості, притаманні представникам даних груп. А саме: майбутнім начальникам караулу в більшій мірі властиві підвищені дратівливість, нестриманість, агресивність. При цьому вони можуть бути сумлінними, відповідальними, акуратними, принциповими і схильними до самопожертви. Проявляють себе як активні, комунікабельні, ініціативні, імпульсивні і легковажні особистості, але ці прояви, як і негативні емоції і стани, мають циклічний характер. Слід зазначити, що в цілому характер досліджуваних даної категорії знаходиться в стадії формування, вирішальну роль у його розвитку на даному етапі відіграють соціальні фактори.

Майбутні інспектора відрізняються товариськістю, енергійністю, оптимізмом, ініціативністю, легким ставленням до життєвих проблем, імпульсивністю, необміркованою поведінкою. У них спостерігається виражене прагнення бути в центрі уваги і домагатися своїх цілей за всяку ціну. Афекти відрізняються стійкістю і спонтанністю. Досліджувані цієї групи виявляють тенденцію до песимістичної оцінки майбутнього, періодичних змін настрою, дратівливості, тривожності, вразливості. В даному випадку слід зазначити певну незрілість емоційної складової характеру, його загальну нестійкість.

Таким чином, проведене нами дослідження характерологічних особливостей курсантів 2 курсу НУЦЗУ з різною спеціалізацією дозволяє констатувати, що на даному етапі професіогенеза спостерігається активний процес розвитку усіх особистісних структур, в тому числі і характеру.

Виходячи з усього вищесказаного, слід зазначити необхідність профілактичної діяльності на ранніх стадіях професіоналізації в освітньому процесі ВНЗ, яка повинна включати інформування курсантів про

Таблиця 3

Показники базисних шкал ММРІ у пожежників-рятувальників та інспекторів зі стажем роботи до 1 року (Т-бали)

Шкали	1А група	2А група	t	p
Hs	44,5±7,3	47,9±8,1	0,59	–
D	39,4±6,9	42,7±6,5	0,58	–
Hу	41,6±8,2	48,8±7,5	1,26	–
Pd	55,5±10,4	46,2±6,2	1,63	–
Mf	33,6±5,7	45,9±7,9	2,15	0,05
Pa	52,4±8,1	49,7±8,3	0,47	–
Pt	33,8±6,9	40,3±5,0	1,14	–
Sc	29,5±5,3	41,4±7,6	2,10	0,05
Ma	51,7±9,4	60,2±9,8	1,49	–
Si	55,3±8,8	44,1±6,4	1,96	–

Таблиця 4

Показники акцентуацій характеру пожежних-рятувальників та інспекторів зі стажем роботи до 1 року (бали)

Типи акцентуацій	1А група	2А група	T	p
Гіпертимний	10,8±2,2	14,8±3,1	2,10	0,05
Застрагаючий	12,5±2,6	9,6±1,7	1,52	–
Емотивний	6,3±1,3	7,9±1,3	0,84	–
Педантичний	8,1±1,1	11,3±2,2	1,68	–
Тривожний	9,4±1,7	12,9±2,4	1,84	–
Циклоїдний	11,6±2,5	12,2±1,6	0,32	–
Демонстративний	8,2±1,9	13,7±2,8	2,89	0,01
Збудливий	14,7±2,7	10,6±2,1	2,15	0,05
Дистимний	12,5±2,4	8,5±1,4	2,11	0,05
Екзальтований	4,7±1,1	8,6±2,0	2,10	0,05

існуючі ризики, навчання їх технологіями подолання і профілактики професійних деструкцій [5]. Поява певних професійних деструкцій неминує тягне за собою зниження продуктивності праці, професійної мотивації, зміну взаємин, погіршення психоемоційного стану в цілому. Постійне перебування в стані стресу може спричинити розвиток тих чи інших акцентуацій характеру, підвищення рівня тривожності, незадоволеність собою та своїми професійними якостями, зниження стресостійкості [3].

Кожна стадія професійного становлення має своє особливе значення для психіки людини і характеризується унікальними психологічними новоутвореннями. Перехід від однієї стадії професійного становлення до іншої супроводжується кризовими явищами, які представляють собою «дисбаланс конструктивних і руйнівних тенденцій і форм психічної діяльності» [4]. Своєрідність кожної стадії професійного становлення, різна соціальна і професійна ситуація розвитку, провідний вид діяльності зумовлюють розвиток різних видів професійних деструкцій.

Для розгляду та аналізу динаміки цього процесу на наступному етапі нашого дослідження ми діагностували акцентуації характеру у працівників ДСНС України з різною спеціалізацією та різним стажем роботи. Це пожежні-рятувальники та інспектори зі стажем роботи до 1 року (групи 1А і 2А відповідно), зі стажем роботи від 1 року до 3-х років (групи 1Б та 2Б відповідно), зі стажем роботи від 8 до 10 років (групи 1В і 2В відповідно). Такий поділ на групи обумовлений кризами професійного розвитку. Участь у дослідженні працівників зі стажем роботи в особливих умовах більш 10 років не є доцільним, оскільки подальше посилення акцентуацій досягає рівня протипоказань, і рекомендована, щонайменше, ротація кадрів, а в особливих умовах діяльності період розвитку професійних акцентуацій значно коротше, ніж у звичайних умовах.

Отримані нами результати представлено в таблицях 3, 4, 5 і 6.

Отримані результати показують (Табл. 3), що у досліджуваних 1А групи найбільш вираженими є показники за шкалами: психопатії (Pd), соціальної інтроверсії (Si), параної (Pa), гіпоманії (Ma) і мужності/жіночності (Mf). У досліджуваних 2А групи це показники за шкалою гіпоманії (Ma). Виявлені значущі відмінності між показниками досліджуваних даних груп за шкалами: мужності/жіночності (Mf) на рівні $p \leq 0,05$ за критерієм Стюдента і шизофренії (Sc) – $p \leq 0,05$. Показники за цими шкалами значно вище у досліджуваних 2А групи.

В цілому слід зазначити, що пожежні-рятувальники на даному етапі професійного розвитку відчують постійний потяг до сильних переживань, до зовнішньої збудливої ситуації. Якщо цей потяг не задовольняється, у них легко виникає почуття нудьги. Однак їх діяльність є ефективною за рахунок більшої послідовності та цілеспрямованої поведінки, яка в цьому разі організується навколо певної концепції. Але поява афективної ригідності при відчутті ворожості з боку оточуючих може ускладнювати міжособистісні контакти.

Інспектори характеризуються оптимістичністю, товариськістю, здатні до високої активності. Вони охоче вступають в контакти, справляють на оточуючих враження людей приємних, веселих, відрізняються широкими інтересами і ентузіазмом, охоче висловлюють свою думку і готові поділитися враженнями. При цьому відрізняються досить високою здатністю до витіснення негативних сигналів, демонстративністю, емоційною незрілістю та егоїзмом.

Таким чином, ми можемо констатувати, що в період адаптації до професійної діяльності у пожежних-рятувальників та інспекторів загострюються різні особистісні, характерологічні риси, хоча різниця за багатьма параметрами не досягає ступеня значущості.

Показники акцентуацій характеру досліджуваних працівників ДСНС представлені в таблиці 4.

У досліджуваних 1А групи найбільш вираженими характерологічними рисами є збудливість, застрявання, дистимність. Найменш – емотивність і екзальтованість. У досліджуваних 2А групи найбільш виражені гіпертимність, демонстративність, тривожність і циклотимічність. Найменш – емотивність і екзальтованість. Також нами отримані значущі відмінності між наступними показниками досліджуваних даних груп: гіпертимність ($p \leq 0,05$), демонстративність ($p \leq 0,01$) – значно вище у інспекторів, збудливість ($p \leq 0,05$), дистимність ($p \leq 0,05$) – у пожежних-рятувальників.

Слід констатувати, що на даному етапі професіогенеза пожежні-рятувальники більшою мірою демонструють риси стеничності, емоційної незрілості і конвенціональності. Ми вважаємо, що загострення саме цих рис пов'язано з проходженням професійної кризи, «кризи професійних експектацій», професійної адаптації. Вона характеризується тим, що в процесі освоєння професійної діяльності виникає усвідомлення невідповідності між очікуваним і реальним. Відбувається коригування професійних мотивів та «Я-концепції», що не-

минуче тягне за собою характерологічні зміни особистості.

Саме на цій стадії починають розвиватися професійні деструкції. Соціальна ситуація істотно змінюється: нова система стосунків в різновіковому колективі, інша соціальна роль, нові соціально-економічні умови та професійні відносини. Професійна діяльність стає провідною. Але рівень її виконання, як правило, носить нормативно-репродуктивний характер.

Конструктивними новоутвореннями даної стадії є нові способи професійної діяльності та нова соціальна роль. Позитивно впливає на їх розвиток психологічна підтримка молодих фахівців в організації, організоване наставництво і соціально-професійна активність особистості, яка на цій стадії різко зростає. Вона спрямована на адаптацію – освоєння системи взаємовідносин у колективі, нової соціальної ролі, набуття професійного досвіду і самостійне виконання професійної діяльності.

В якості одного з основних факторів, що сприяють розвитку професійної деструкції, розглядають розчарування у професійній діяльності. Деструкція очікування на етапі

освоєння професійної діяльності сприяє розвитку вивченої безпорадності, професійного та емоційного відчуження. Таким чином, деструктивні зміни на стадії професійної адаптації відбуваються в підструктурі професійної спрямованості суб'єкта діяльності.

Далі ми досліджували особливості особистісних акцентуацій у працівників ДСНС України зі стажем роботи від 1 року до 3 років (Табл. 5).

У досліджуваних групі 1Б найбільш вираженими є показники за шкалами психопатії (Pd), гіпоманії (Ma), депресії (D) і соціальної інтроверсії (Si). У досліджуваних групі 2Б найбільш виражені показники за такими шкалами: гіпоманія (Ma), параноя (Pa) та істерія (Hy). Також нами виявлені значущі відмінності між показниками досліджуваних груп за такими шкалами: психопатії (Pd) ($p \leq 0,05$) – значно вище у пожежних-рятувальників; параної (Pa) ($p \leq 0,05$) і шизофренії (Sc) ($p \leq 0,05$) – значно вище у інспекторів.

В цілому пожежні-рятувальники на даній стадії професійного розвитку відрізняються труднощами соціальної адапта-

Таблиця 5

Показники базисних шкал ММРІ у пожежників-рятувальників та інспекторів зі стажем роботи від 1 року до 3 років (Т-бали)

Шкали	1Б група	2Б група	t	p
Hs	42,2±7,5	45,5±8,3	0,58	–
D	53,1±8,4	47,8±7,2	0,93	–
Hy	43,4±7,6	51,3±8,1	1,38	–
Pd	59,3±9,2	47,0±6,6	2,15	0,05
Mf	35,8±5,5	44,2±7,5	1,47	–
Pa	44,1±7,3	55,8±8,7	2,22	0,05
Pt	49,4±8,2	41,1±5,6	1,45	–
Sc	31,9±5,5	44,7±7,2	2,24	0,05
Ma	54,3±8,6	58,4±8,3	0,72	–
Si	51,1±8,4	41,5±6,0	1,68	–

Таблиця 6

Показники акцентуацій характеру пожежних-рятувальників та інспекторів зі стажем роботи від 1 року до 3 років (бали)

Типи акцентуацій	1Б група	2Б група	t	p
Гіпертимний	9,4±1,8	13,5±2,8	2,15	0,05
Застрагаючий	10,2±2,1	11,3±2,2	0,58	–
Емотивний	6,7±1,5	7,5±1,4	0,42	–
Педантичний	8,6±2,1	10,6±2,5	1,05	–
Тривожний	11,6±2,2	11,3±2,1	0,16	–
Циклоїдний	13,9±2,6	9,7±1,8	2,21	0,05
Демонстративний	8,0±1,7	12,5±2,4	2,36	0,05
Збудливий	15,6±2,5	11,7±2,6	2,10	0,05
Дистимний	13,8±2,3	9,0±1,7	2,52	0,01
Екзальтований	4,7±1,1	8,6±2,0	2,10	0,05

ції та тенденцією до тривоги, пов'язаної з неспроможністю будувати свою поведінку відповідно до прийнятих норм і схильністю у цьому зв'язку до самодокору, самозвинувачення, самознищення при порушенні цих норм. Ситуації з непередбачуваним результатом, швидкою зміною діючих факторів, невпорядковані і такі, що не піддаються плануванню, для досліджуваних є стресовими.

Інспектори відрізняються підвищеною самооцінкою, здатністю ігнорувати труднощі, демонстративністю, емоційної незрілістю та егоїзмом. Однак ефективність їх діяльності досить висока за рахунок послідовності та цілеспрямованої поведінки. Але поява афективної ригідності і відчуття ворожості з боку оточуючих можуть ускладнювати міжособистісні контакти. Тобто відбувається подальша розбіжність показників характерологічних рис у працівників ДСНС України з різною спеціалізацією, що обумовлюється, в тому числі і впливом професійної діяльності.

У досліджуваних 1Б групи найбільш вираженими характерологічними рисами є збудливість, циклотимічність, дистимічність, які досягли рівня акцентуації. У дослі-

джуваних 2Б групи – гіпертимність і демонстративність. Також нами виявлені значущі відмінності між показниками таких шкал: циклотимічність ($p \leq 0,05$), збудливість ($p \leq 0,05$), дистимічність ($p \leq 0,01$) – більш виражені у пожежних-рятувальників; гіпертимність ($p \leq 0,05$), демонстративність ($p \leq 0,05$) і екзальтованість ($p \leq 0,05$) – більш виражені у інспекторів.

Таким чином, ми можемо констатувати, що на цьому етапі професіогенеза вже чітко проявляється вплив професійної діяльності на характерологічні, особистісні особливості досліджуваних. В цілому пожежні-рятувальники більшою мірою відрізняються прагненням до самостійності, незалежності, прийняття відповідальності і суспільного визнання їх заслуг на тлі розвиваючих дистимічних, тривожних станів. Інспектори більш орієнтовані на те, щоб справити враження на інших, самоствердитися за їх рахунок. Вони більш емоційно лабільні, але при цьому і незрілі.

Ми вважаємо, що, зокрема, дані особливості пов'язані з утриманням діяльності, специфікою кризи (криза професійного зростання). З мірою освоєння професії особистість все більше занурюється у профе-

Таблиця 7

Показники базисних шкал ММРІ у пожежників-рятувальників та інспекторів зі стажем роботи від 8 до 10 років (Т-бали)

Шкали	1Б група	2Б група	t	p
Hs	61,3±9,2	50,2±7,7	1,94	–
D	55,4±7,6	49,5±6,9	1,03	–
Hu	41,8±6,5	54,8±7,5	2,28	0,05
Pd	54,1±7,3	51,3±7,2	0,49	–
Mf	33,2±5,1	43,5±7,0	1,80	–
Pa	46,5±7,2	59,1±8,4	2,21	0,05
Pt	47,6±6,6	53,6±7,8	1,05	–
Sc	30,7±5,2	42,4±6,7	2,10	0,05
Ma	34,5±5,0	46,3±7,4	2,11	0,05
Si	41,3±6,4	44,6±7,1	0,58	–

Таблиця 8

Показники акцентуацій характеру пожежних-рятувальників та інспекторів зі стажем роботи від 8 до 10 років (бали)

Типи акцентуацій	1Б група	2Б група	t	p
Гіпертимний	8,1±1,6	10,3±2,5	1,12	–
Застрягаючий	12,7±2,5	14,8±2,7	1,10	–
Емотивний	5,2±1,1	7,3±1,6	1,12	–
Педантичний	9,3±2,2	11,2±2,7	0,99	–
Тривожний	13,4±2,7	12,1±2,2	0,68	–
Циклоїдний	14,1±2,9	11,3±2,0	1,47	–
Демонстративний	9,2±2,2	13,3±2,8	2,15	0,05
Збудливий	13,7±2,8	12,6±2,5	0,58	–
Дистимний	15,9±2,2	10,4±1,9	2,89	0,01
Екзальтований	5,1±1,2	8,5±2,4	1,79	–

сійне середовище. Діяльність здійснюється відносно стійкими і оптимальними для неї способами. Стабілізація професійної діяльності приводить до формування нової системи відносин особистості до навколишньої дійсності та до себе. Ці зміни ведуть до утворення нової соціальної ситуації, а сама професійна діяльність характеризується індивідуальними своєрідними технологіями виконання. Це стадія первинної професіоналізації та становлення фахівця. В якості провідних факторів професійного розвитку на цій стадії є стабілізація професійної діяльності і потреба в досягненнях. Новоутворенням даної стадії є індивідуальний стиль діяльності, соціально-професійна активність і професійно важливі якості [6].

Однак тривале виконання однієї і тієї ж діяльності сприяє формуванню стереотипів. Людина починає дублювати одні і ті ж способи виконання діяльності, професійні навички автоматизуються. Кваліфіковане виконання діяльності перестає вимагати великих зусиль, може розвиватися втрата інтересу до роботи. Емоційна насиченість діяльності ініціює розвиток втоми та емоційного вигорання. Деструктивні зміни на стадії первинної професіоналізації в першу чергу зачіпають підструктуру професійної компетентності, породжуючи консервацію професійного досвіду. Тривала експлуатація одних й тих же професійно важливих якостей сприяє розвитку професійних деформацій та акцентуацій, що власне ми і спостерігаємо в результатах нашого дослідження.

У досліджуваних групи 1В спостерігається підвищення показників за шкалами: Hs (надконтроль), D (песимістичність) та Pd (імпульсивність), а також зниження за шкалами: Sc (індивідуалістичність), Mf (мужність/жіночність) і Ma (оптимістичність) (Табл. 7). У досліджуваних групи 2В спостерігається помірне підвищення профілю на шкалах: Pa (ригідність), Hu (емоційна лабільність), Pt (тривожність), Pd (імпульсивність) і Hs (надконтроль).

Тобто пожежні-рятувальники зі стажем роботи від 8 до 10 років характеризуються такими якостями, як старанність, вміння підкорятися встановленому порядку і дотримуватися інструкцій і директив, акуратністю, умінням стримувати притаманні людині слабкості, скупістю емоційних проявів, обережністю, обачністю. Їм притаманне суперечливе поєднання стриманості і драгливості, що створює змішаний тип реагування, властивий особам з психосоматичної придиспозицією, який проявляється постійною напруженістю. Стиль мислення інертний, догматичний з опорою на наявні

загальноприйняті точки зору, позбавлений свободи, незалежності і розкутості. У міжособистісних відносинах – висока моральна вимогливість як до себе, так і до інших. Зниження рівня оптимізму, життєлюбства і активності, можливе депресивне забарвлення настрою, суїцидальний ризик.

Відповідно, інспектори характеризуються стійкістю інтересів, завзятістю у відстоюванні власної думки, стеничністю установок, активністю позиції, практичністю, тверезістю поглядів на життя, прагненням до опори на власний досвід, синтетичним складом розуму. А також нестійкістю емоцій і конфліктним поєднанням різноспрямованих тенденцій: високий рівень домагань поєднується з потребою в причетності до інтересів групи, егоїстичність – з альтруїстичними деклараціями, агресивність – з прагненням подобатися оточуючим. Їм притаманні невпевненість в стабільності ситуації, висока чутливість і підвладність впливу середовища, підвищена чутливість до небезпеки, обережність.

Крім того, нами виявлені значущі відмінності між показниками досліджуваних даних груп. А саме: за шкалами Pa, Hu, Sc і Ma показники значно вище у досліджуваних 2В групи ($p \leq 0,05$, $p \leq 0,05$, $p \leq 0,05$, $p \leq 0,05$ відповідно). Це є свідченням того, що в процесі професійного розвитку в залежності від специфіки діяльності формуються різні професійно обумовлені акцентуації особистості. Зокрема, у пожежних-рятувальників загострюються стеничні, іпохондричні, депресивні і конвенційні риси.

У досліджуваній групі 1В найбільш вираженими характерологічними рисами є дистимічність, циклотимічність, збудливість, тривожність і застрявання – всі вони є акцентованими. В цілому можна говорити про переважаючу тривожно-недовірливих настроїв, знижений фон настрою, «застряванні» на афекті, емоційної ригідності, почуття обов'язку, високий рівень тривожності, швидке виснаження в міжособистісних стосунках.

У досліджуваній групі 2В акцентовані такі риси: застрявання, демонстративність, збудливість і тривожність. У них в характерологічному «малюнку» спостерігаються принциповість, «непохитність», вимогливість, схильність уникати труднощі і відповідальності в професійному житті, дратівливість, побоювання з приводу можливих невдач, неприємностей. Також нами виявлені значущі відмінності між показниками досліджуваних за такими шкалами: демонстративність ($p \leq 0,05$) – значно вище у інспекторів, дистимічність ($p \leq 0,01$) – значно вище у пожежних-рятувальників.

Таким чином, ми констатуємо наявність професійно обумовлених акцентуацій характеру у даної категорії працівників ДСНС України.

Цей етап професійного розвитку характеризується підвищенням кваліфікації, індивідуалізацією технологій виконання діяльності, виробленням власної професійної позиції, високою якістю і продуктивністю праці, що призводять до переходу особистості на другий рівень професіоналізації. Новоутворенням даної стадії професійного становлення є висококваліфікована діяльність, професійний менталітет, ідентифікація з професійною спільнотою і наднормативна професійна активність.

Разом з тим на цій стадії зростає професійна втома, наростає відчуття одноманітності професійних буднів. Дані негативні тенденції посилюються віковими психофізіологічними змінами. Як наслідок – розвиток деструктивних змін практично у всіх підструктурах суб'єкта діяльності.

Аналіз існуючих на даний момент досліджень професійних деструкцій дозволяє зазначити, що самоконтроль, профілактичні методики, розвиток у собі якостей, стійких до появи деструкцій, є ключовим моментом професійної спроможності фахівця. Дані процеси взаємопов'язані і взаємообумовлені: прояви професійних деструкцій негативно позначаються, деформують освітній і трудовий процес фахівця, але чим більше його досвід у даному питанні, а так само самоконтроль і саморефлексія, тим вище ймовірність корекції та роботи з професійними деструкціями [1; 4; 7].

Висновки з проведеного дослідження. Результати проведеного дослідження переконливо довели, що на формування професійно обумовлених акцентуацій особистості працівників ДСНС України впливають умови їх діяльності (екстремальні або звичайні) і стаж роботи. Сензитивними періодами утворення професійно обумовлених акцентуацій є кризи професійного розвитку.

Результати діагностики акцентуацій особистості показують, що на етапі кризи навчально-професійної орієнтації у майбутніх начальників караулу найбільш вираженими характерологічними рисами є збудливість і гіпертимність, а у майбутніх інспекторів – гіпертимність, демонстративність і застрявання.

На етапі кризи професійних експектацій пожежні-рятувальники більшою мірою, ніж інспектори, демонструють риси стенично-

сті, емоційної незрілості і конвенціональності. У цей період у пожежних-рятувальників рівня акцентованості досягають такі риси, як збудливість, застрявання, дистимічність, а у інспекторів – гіпертимність, демонстративність, тривожність і циклотимічність.

Екстремальні умови професійної діяльності на етапі кризи професійного зростання призводять до формування у пожежних-рятувальників ще однієї акцентуації – циклотимічності.

Подальша експлуатація одних і тих же професійно важливих якостей сприяє розвитку ще більшого числа професійно обумовлених акцентуацій. Так, у пожежних-рятувальників, крім дистимічності, циклотимічності, збудливості і застрявання, акцентованою стає і така характерологічна риса, як тривожність. У інспекторів на цьому етапі професіогенеза змінюється характерологічний «малюнок». Акцентованими стають такі риси: застрявання, збудливість, демонстративність і тривожність.

Отримані результати свідчать про те, що в процесі професійного розвитку в залежності від специфіки діяльності формуються різні професійно обумовлені акцентуації особистості.

Перспективами подальших досліджень з проблеми є розробка методів психологічної профілактики розвитку професійно обумовлених акцентуацій працівників ДСНС України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борисов П.П. Компетентностно-деятельностный подход и модернизация содержания общего образования / П.П. Борисов // Стандарты и мониторинг. – 2003. – № 1. – С. 58–61.
2. Вакаріна С.Ф. Психологические особенности профессионально обусловленных акцентуаций черт характера : автореф. дисс. ... канд. психол. наук / С.Ф. Вакаріна. – Казань, 2002. – 18 с.
3. Зеер Э.Ф. Кризисы профессионального становления личности / Э.Ф. Зеер, Э.Э. Сыманюк // Психол. журнал. – 1997. – Т. 18, № 6. – С. 35–44.
4. Зеер Э.Ф. Психология профессиональных деструкций : [учебное пособие для вузов] / Э.Ф. Зеер, Э.Э. Сыманюк. – М. : Академический Проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2005. – 240 с.
5. Зеер Э.Ф. Психология профессий : [для студ. выс. уч. зав.] / Э.Ф. Зеер. – М. : Мир, 2008. – 329 с.
6. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М. : Междунар. гуманит. фонд «Знание», 1996. – 308 с.
7. Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В.В. Сериков, В.А. Болотов // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 32–40.